

Mir Cəfər Pişəvəri

**“AZƏRBAYCAN”
QƏZETİNDƏ GİZLİ İMZALI
MƏQALƏLƏRİ
(1945–1946)**

Mir Cəfər Pişəvərinin “Azərbaycan” qəzetində müxtəlif imzalarla çoxlu məqalələri çıxmışdır. Bu kitabda ilk dəfə olaraq ancaq “Novruz” gizli imzası ilə səksən il əvvəl dərc edilmiş ana-dilli və farsca məqalələrin tərcümələri oxuculara təqdim olunur. Burada həm də Pişəvərinin öz müəllimi Şeyx Məhəmməd Xiyabani haqqında böyük və naməlum araşdırması yer alır. Bunların kitab şəklinin səksən il yubanması Sovet rejiminin Milli Hökumət mövzusuna və M.C.Pişəvərinin o dövrdə fəaliyyətinə qoyduğu senzura ilə bağlı olmuşdur.

Tərcüməçilər redaksiya şurasından qələm haqqı istəyib və almayıblar. Onlara və kitabın ortaya gəlməsində zəhməti keçənlərin hamısına dərin minnətdarlığımızı bildiririk.

**Mir Cəfər Pişəvəri "AZƏRBAYCAN" QƏZETİNDƏ GİZLİ
İMZALI MƏQALƏLƏRİ (1945-1946)**

Janr: tarix
Ölçü: 130x200 mm
Cild: yumşaq
Səhifə sayı: 272

Layihənin müəllifi

və elmi rəhbəri: **RƏHİM ƏLİYEV**
*filologiya elmləri doktoru,
Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu
"Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı" şöbəsinin müdiri*

Ərəb əlifbasından

çevirən: **Hökumə Allahverdiyeva**

Farscadan məqalələri

çevirənlər: **İbrahim Quliyev Babək, f. e. n.**
**Yədulla Kənanı, Arif İbrahimov,
Hökumə Allahverdiyeva,
Həsən Səfəri**

Redaktor: **Elmira Bağirova, böyük elmi işçi**

Korrektor: **Elsever Muradov**

Mətn dizaynı: **Mürsəl Qasimov**

Qapaq dizaynı: **Rafael Qasim**

Qanun Nəşriyyatı

Bakı, AZ 1102, Tbilisi pr., 76

Tel: (+994 12) 431-16-62; 431-38-18

Mobil: (+994 55) 212-42-37

e-mail: info@qanun.az

www.qanun.az

[www.fb.com/Qanunpublishing](https://www.facebook.com/Qanunpublishing)

www.instagram.com/Qanunpublishing

ISBN 978-9952-38-547-2

© Qanun nəşriyyatı, 2023

MÜNDƏRİCAT

M.C.Pişəvəri "Azərbaycan" qəzetində və ya gizli "Novruz" imzası haqqında.....	8
--	---

Xiyabani haqda anadilli məqalələr

Say 5. Cənab Pişəvərinin nitqinin müxtəsəri	38
Say 11. Ağaye-Pişəvərinin nitqi	41
Say 30. Şeyx Məhəmməd Xiyabaninin cənazəsi üstündə	43
Say 43. Şeyx Məhəmməd Xiyabani	47
Say 45. Şeyx Məhəmməd Xiyabani	50
Say 46. Şeyx Məhəmməd Xiyabani	53
Say 47. Şeyx Məhəmməd Xiyabani	56
Say 48. Şeyx Məhəmməd Xiyabani	59
Say 49. Şeyx Məhəmməd Xiyabani nə istəyirdi?	63
Say 50. Şeyx Məhəmməd Xiyabani	67
Say 51. Şeyx Məhəmməd Xiyabani	71
Say 52. Şeyx Məhəmməd Xiyabani	74
Say 53. Şeyx Məhəmməd Xiyabani	76
Say 55. Şeyx Məhəmməd Xiyabani	79
Say 70. Şeyx Məhəmməd Xiyabani	82
Say 71. Şeyx Məhəmməd Xiyabani	84
Say 72. Şeyx Məhəmməd Xiyabani	86
Say 73. Şeyx Məhəmməd Xiyabani	89
Say 74. Şeyx Məhəmməd Xiyabani	91

"Təcəddüd" qəzetinin tarixçəsi

Say 76. Şeyx Məhəmməd Xiyabani.....	94
Say 77. Şeyx Məhəmməd Xiyabani.....	98
Say 78. Şeyx Məhəmməd Xiyabani	100

Digər ədəbi yazılardan

Say 15. Böyük maarif xadimi Rüşdiyyə	104
Say 69. Möcüz Şəbüstərinin divanı	106

“Qızıl səhifələr” kitabı haqda dörd yazı

“Qızıl səhifələr” kitabına müqəddimə.....	112
Say 126. “Qızıl səhifələr”	121
Say 128. “Qızıl səhifələr”	126
Say 145. “Qızıl səhifələr”	129

M.C.Pişəvərinin farsca “Novruz”

imzalı məqalələrindən

Say 4. Millət bizimlədir	134
Say 7. Azərbaycan yenə də öz tarixi vəzifəsini yerinə yetirir.....	137
Say 8. 16 gün	140
Say 9. Ərbab və rəiyyət	143
Say 9. Tehranda diktaturaya hazırlıq işləri başlanır	146
Say 11. İran uçurumun kənarında.....	149
Say 12. Yenə də neft məsələsi	151
Say 13. Azərbaycan mərkəzi qəzetlərin gözü ilə	153
Say 14. Bizim susmağımızdan sui-istifadə edilməsin	156
Say 15. Londona göndərilmiş teleqramlar	158
Say 16. Tehranın demaqoqluğu	161
Say 18. Azərbaycan Demokrat Fırqəsinin birinci qurultayına salam olsun!	164
Say 20. Azərbaycan Demokrat Fırqəsinin birinci qurultayı	167
Say 21. Partiyanın gücü	170
Say 23. Deyirlər, lakin əməl etmirlər	174
Say 28. Sədr dövlətinin göstərişi	178
Say 31. Mühacir – Tehranın son silahı	181
Say 32. Xain əllər kəsiləcəkdir.....	184

Say 33. Həmrəngi camaat olacaqlar	186
Say 34. Fərrux gəlmədi	189
Say 36. Siyasətçi qardaşlarımıza məsləhət	192
Say 39. Mələvinin fili	195
Say 40. Bizim mədəniyyətimizdə	198
Say 41. Dünya hadisələri haşiyəsində	200
Say 43. Gənclərin beynəlxalq konfransı	203
Say 45. İki gündən sonra	206
Say 46. Muxtariyyət	209
Say 47. İran azərbaycanlının əli ilə xilas olacaq	212
Say 48. İran və Oktyabr inqilabı	214
Say 55. Təbriz texnikumunda	217
Say 71. Cənab Həkim oxusun	220
Say 76. Haqq bizimlədir	224
Say 77. Müsəlmanın malını aparırsan	227
Say 78. Unudulmaz anlar	230
Say 79. Böyük məsuliyyətlər qarşısında	232
Say 80. Tarixi müvəffəqiyyət	235
Say 81. Xalq qoşunları qüvvətlənməlidir	236
Say 88. Dövlətimiz nəslimizin səadətini axtarır	239
Say 89. Xalqımızın təhlükəsizliyini pozanlar cəzalandılar	242
Say 90. Zülfüqarilərin mövsümü keçmişdir	245
Say 91. Səhiyyə nazirimizlə bir müsahibə	248
Say 92. Möhtərəm doktorlarımız	251
Say 95. Azərbaycanda radio stansiyası açılmalıdır	253
Say 96. Maarif Nazirliyi fəaliyyətinə davam edir	256
Say 98. Dövlətimizin yeni bir müvəffəqiyyəti	259
Say 112. Azad yaşayıb azad da oləcəyik!	262
Say 119. Tehran radiosu milliyət məsələsini həll etdi	265
Say 122. Həqiqətləri inkar etmək olmaz	268

M.C.Pişəvəri “Azərbaycan” qəzetində və ya gizli “Novruz” imzası haqqında

1945–1946-cı illərdə Təbrizdə Azərbaycan Milli Hökumətinin rəsmi orqanı kimi ərəb əlifbası ilə çıxan “Azərbaycan” qəzeti bir ildən artıq (5 sentyabr 1945 – 12 dekabr 1946) davam etmişdir. Rəsmən S.C.Pişəvəri qəzetin redaktoru deyildi, o, Azərbaycan Demokrat Firqəsinin sədri, sonra isə Milli Hökumətin baş naziri (14 iyun, 1946-ya qədər) idi. Hələ 1945-ci il yayın əvvəllərində o, Tehrandə “Ajir” adlı antifaşist qəzet buraxırdı. Həm də siyasi həyata gəldiyi ilk addımlardan 1918–1919-cu illərdə Bakıda bolşevik meyilli qəzetlərdə çıxış edirdi. S.C.Pişəvəri mətbuatı və jurnalistikanı sevir, onların siyasi potensialını gənc vaxtlarından bilirdi.

Onun siyasi fəaliyyətini qısaca iki dövrə bölmək olar: Bakı gəncliyindən tə 1945-ci ilin sentyabrında Təbrizdə ADF-nin orqanı kimi “Azərbaycan” qəzetini təşkil edəncə qədər İran kommunist partiyası “Tudə”nin təşkilatçı və rəhbərlərindən biri olmuşdi. Bu mərhələdə o, Moskvaya daha çox sığınaraq müsavətçiliğin və türkcülüyn tənqidçisi idi və Ümumiran siyasətçisi olmağa üstünlük verirdi. Yazıçı Mirzə İbrahimov, şübhəsiz ki, Moskvanın sifarişilə ADF-nin proqramını yazandan, İ.V.Stalin bu yeganə “milli” kommunist partiyasının proqramını redaktə edəndən sonra, təxminən 1945-ci ilin yayından sonra S.C.Pişəvəri ADF-ni təşkil etməyə və onun proqramını Cənubi Azərbaycanda gerçəklətməyə başlayır. Lakin bu böyük tarixi işi

görəndə də onun şəxsiyyətindəki ikilik yox olmadı: bir tərəfdən Milli Hökuməti təşkil etməklə ən böyük kommunist inqilabçılardan biri kimi ucaldı və özünü təsdiq etdi, ikinci tərəfdən Şeyx Məhəmməd Xiyabaninin davamçısı kimi İranı federallaşdırmağa çalışdı, Azərbaycan xalqının iradəsinə söykənərək Təbrizdə Milli Azərbaycan Hökumətini qurdu. Bu quruculuğu o həm də bir jurnalist kimi etdi və nəticədə Şeyx Xiyabani, N.Nərimanov, M.Ə.Rəsulzadə kimi böyük azərbaycançıların sırasında özünə yer aldı.

Yorulmaz ədib Azərbaycan Demokrat Firqəsinin, həm də Milli Hökumətin başçısı idi, bunlara görə o, hökumətin rəsmi qəzetinin redaktoru ola bilməzdi. Amma bir il müddətində dəyişən dörd redaktoru, şübhəsiz, o təyin edirdi: birinci nömrədən qəzet Əli Şəbüstərinin, sonra Əhməd Musəvinin, sonra Fəthi Xoşginabının, axırda isə İsmayıl Şəmsin redaktorluğu göstərilməklə çıxıb. Qəzeti vərəqlədikcə görünür ki, Pişəvəri özü qəzetin fəaliyyətinə rəhbərlik edərək onun çıxmasında çox yaxından iştirak edirdi. Xoşginabi xatirələrində yazırdı ki, qəzet çapa gedəndə Pişəvəri redaksiyaya gəlir, materiallardakı orfoqrafiya və fikir səhvlərini düzəldirdi, qəzet çap olunana qədər redaksiyada olur, bəzən burada yatırdı.

Onun “Novruz”, “پ، ج” və s. imzalar ilə çap olunan ictimai-siyasi və ədəbi yazıları qəzetin həcmnin 30 faizinə yaxındır. Lakin bu yazıların çoxu indiyə qədər Pişəvərinin əsərləri kimi kitablarına salınmayıb. Bu qədər gizli imzadan istifadənin səbəbi də sadədir: 1945-ci ilin sentyabr – dekabr ayları arasında Demokrat Firqəsinin platformasının təbliği dövrü idi, bu şəraitdə Pişəvəri bir nömrəyə bəzən 2-3 yazısını qoyurdu. Əksinqilabla mübarizə, Tehranın ifşası və torpaq islahatından danışanda

“Novruz” imzasından, partiya quruculuğu işlərindən yazanda ikinci “ پ “ imzasından, digər publisistik mövzularda üçüncü “ چ “ imzasından istifadə edirdi. “Pişəvəri” familiyasının ilk hərfi “pe”, güman ki, p hərfi idi, “cim” isə “Cəfər”in və ya “Cavadzadə”nin ilk hərfi idi.

Ədibin qəzetdə iştirakında birinci şəkli burada dərc olunan rəsmi hökumət sənədləri idi. Bu sənədlərin siyasi qismini Pişəvəri özü yazırdı və onların dərci prosesində də iştirak edir və qəzet çapa imzalanan anacan zəruri redaktələr, təshihlər aparırdı. Təsədüfi deyil ki, SSRİ dağılandan sonra buraxılan kitablarda Pişəvərinin yazdığı bəzi rəsmi və yarımrəsmi dövlət sənədləri də yer alıb. Formal hüquqi baxımdan bu doğru deyildir, amma mahiyyətcə səhv də sayıla bilməz.

Ədibin qəzetdə dərc olunan ikinci qisim əsərləri onun rəsmi çıxışlarının mətni, marksist publisist kimi yazdığı məqalələri idi. Belə yazılar onun imzası göstərilməklə dərc olunurdu və onun silahdaşları müəllimlərinin belə yazılarını tərəddüdsüz onun kitablarına salıblar. Bunu S.C.Pişəvərinin 1961-ci ildə ərəb əlifbası ilə çıxmış “21 Azər” və 1984-cü ildə kirillə çıxmış “Seçilmiş əsərlər”ində görmək olar. Lakin Pişəvərinin ən iri toplusu onun öz sağlığında, 1946-cı ilin yazında “Qızıl səhifələr” adı, “Azərbaycan xalqının milli Azərbaycan yolunda mübarizə tarixindən” – başlıqaltısıyla çap olunub. Bu faktın özü Moskvanın Pişəvəriyə qarşı ciddi senzura tətbiq etdiyinə ən yaxşı sübutdur. Lakin Pişəvəri və onun silahdaşları da “Novruz” kimi gizli imzaların məxfi qalmasına çalışırdılar. Məsələn, Pişəvərinin “Novruz” imzası ilə “Azərbaycan” qəzetinin 32-ci sayında getmiş “Xain əllər kəsiləcəkdir” yazısı “Qızıl Səhifələr” toplusunda elə “Novruz” imzası saxlanmaqla təkrar verilir.